אור שמח

הלכות תפלה פרק ד-ה

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "משך חכמה" על התורה

עם ביאור אור הבינה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' יא - תשפ"ז טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com **כל הזכויות שמורות ©**

פרק ד

הלכה ג

רחיצת רגלים שחרית לפני התפלה

בכסף משנה[1].

נ"ב[2]. בפרק כל הבשר (חולין) דף ק"ו ע"א טובל בהן, אבל לא פניו ידיו ורגליו, וזה ע"כ לתפלה, ועיין רש"י שם.

סיכום: הרמב"ם פוסק שיש לרחוץ רגלים לפני תפלת שחרית, ונדחקו כולם מנין לרמב"ם זאת, אבל מקור דבריו מברייתא בחולין.

הלכה ו

במה[3] דברים אמורים בבריא כו', אבל חולה שראה קרי לאונסו פטר מן הרחיצה.

---

[1] ז"ל הרמב"ם (תפילה ונשיאת כפים ד, ב – ג) "טהרת ידים כיצד רוחץ ידיו במים עד הפרק ואחר כך יתפלל, היה מהלך בדרך והגיע זמן תפלה ולא היה לו מים אם היה בינו ובין המים ארבעה מילין שהם שמונת אלפים אמה הולך עד מקום המים ורוחץ ואחר כך יתפלל, היה בינו ובין המים יותר על כן מקנח ידיו בצרור או בעפר או בקורה ומתפלל: במה דברים אמורים לפניו אבל אם היה מקום המים לאחוריו אין מחייבין אותו לחזור לאחוריו אלא עד מיל, אבל אם עבר מן המים יותר אינו חייב לחזור אלא מקנח ידיו ומתפלל, במה דברים אמורים שאינו מטהר לתפלה אלא ידיו בלבד בשאר תפלות חוץ מתפלת שחרית אבל שחרית רוחץ פניו ידיו ורגליו ואחר כך יתפלל, ואם היה רחוק מן המים מקנח ידיו בלבד ואחר כך יתפלל". וכתב הראב"ד "אמר אברהם, לא ידעתי רגליו למה עכ"ל". עכ"ל הראב"ד.

וכתב בכסף משנה (שם) "במה דברים אמורים שאינו מטהר וכו'. אבל שחרית וכו': כתב הראב"ד לא ידעתי רגליו למה עכ"ל. ונראה מדברי מ"ע דאשתמיטתיה למרן הראב"ד הא דתניא בפרק במה טומנין במס' שבת (דף נ:) רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום שנאמר כל פעל ה' למענהו דהיינו לתפלת שחרית. ולי נראה דלא אישתמטתיה האי ברייתא להראב"ד ז"ל אלא שהוא ז"ל מפרש דלא לענין תפלה איתניא האי ברייתא אלא לענין אם מותר לרחוץ פניו ורגליו כדי ליפות את עצמו וכדפירש"י: עכ"ל הכסף משנה.

[2] תוכן דבריו: להביא מקור לדברי הרמב"ם שיש לרחוץ רגליו שחרית לפני התפלה, דגרסינן בחולין (קו, א): "חמי טבריא, חזקיה אמר: אין נוטלין מהם לידים, אבל מטבילין בהם הידים, ורבי יוחנן אמר: כל גופו טובל בהן, אבל לא פניו ידיו ורגליו" ע"כ. ופירש רש"י וז"ל "חמי טבריא חזקיה אמר אין נוטלין מהם לידים אבל מטבילין בהן הידים - אי איכא מ' סאה: כל גופו טובל בהן - אם נטמא ראויות הן לטבילת כל גופו: אבל לא פניו ידיו ורגליו - אם טבל בהם פניו ידיו ורגליו אין טבילה עולה לידים ולאכילה" עכ"ל. ויש לתמוה מה ענין רגליו לכאן, אלא בהכרח שפירושו לענין רחיצת רגליו לתפלה שחרית, וזה המקור לרמב"ם.

הלכה ו

[3] ז"ל הרמב"ם (תפילה ונשיאת כפים ד, ו) "מנהג פשוט בשנער ובספרד שאין בעל קרי מתפלל עד שרוחץ כל בשרו במים משום הכון לקראת אלהיך ישראל, במה דברים אמורים בבריא או בחולה שבעל אבל חולה שראה קרי לאונסו פטור מן הרחיצה ואין בזה מנהג" עכ"ל.

הנה לא כתב שצריך לטבול אלא רוחץ כל בשרו, ודוקא בבריא בין ראה קרי לאונסו ובין בעל, או חולה אם בעל, אבל חולה שראה לאונסו פטור לגמרי, ואין מנהג בחולה לאונסו. ומקור ההלכה בברכות (כב, ב) וז"ל: "אמר רבא: הלכתא, בריא המרגיל וחולה המרגיל - ארבעים סאה, ובריא לאונסו - תשעה קבין,

אור שמח

הלכות תפלה פרק ד - ה

ביאור דברי רבא דחולה המרגיל חייב טבילה ובאונס פטור מכלום

(ברכות כב, ב) אמר[4] רבא הלכתא בריא המרגיל וחולה המרגיל מ׳ סאה. ובריא לאונסו ט׳ קבין, אבל חולה לאונסו פטור מכלום, ולכן במנהג לתפלה פטור מכלום. ונראה טעמא דרבא, דמשום דאמר לעיל דפליגי מר סבר חולה המרגיל כבריא, ובעי מ׳ סאה, ומר סבר חולה המרגיל ט׳ קבין, וא״כ הוי ספיקא דדינא, וגברא בחזקת טומאה קאי, ומספיקא לא נטהר מטומאתו, אף על גב דהוי ספיקא דרבנן, וכדמפרש רבא לר׳ יוסי בעירובין דף ל״ו ע״א דהעמד טמא על חזקתו יעו״ש, אבל בחולה לאונסו דמספקא לן אם בעי ט׳ קבין או לא הוה ספיקא דרבנן ולקולא, לכן פסק דולא כלום, וזה פשוט מאד.

סיכום: בגמ׳ נחלקו אם חולה שבעל חייב מ׳ סאה, וכן נחלקו בחולה לאונסו אם צריך ט׳ קבין. ורבא פסק להלכה דבחולה שבעל חייב טבילה, ובאונס פטור לגמרי, וזה דלא כחד. וטעמו, דכשיש ספק טבילה, העמד טמא על חזקתו, וכשיש רק חיוב ט׳ קבין, זה אינו ספק טבילה אלא חיוב דרבנן, וספיקא דרבנן לקולא.

אבל לחולה לאונסו - פטור מכלום״ ע״כ. ואיתא שם שבטלוה לטבילותא. וכתב הרי״ף (ברכות יג, ב) וז״ל ״איכא מאן דאמר האי דאמרי בטלוה לטבילותא, בין לדברי תורה בין לתפילה, ואיכא מ״ד הני מילי לדברי תורה, אבל לתפלה צריך טבילה, ולאו טבילה דוקא אלא רחיצה בט׳ קבין. וכתב רבינו האי גאון זצ״ל: ״כיון דגמרא ליכא בהא מילתא, נקוט מנהג כל ישראל שכל בעלי קריין, אף על פי שאין להם מים, אין מתפללין עד שירחצו״ עכ״ל.

הנה מבואר שאין צריך טבילה כלל, ולענין רחיצה, מנהג ישראל שבעלי קריין רוחצין. וכיון דלפני התקנה היו חייבים טבילה רק בריא או חולה שבעל, גם לאחר התקנה רק הם צריכים רחיצה, אבל חולה לאונסו פטור מרחיצה, ואין בזה תקנה. ובזה מבוארים כל דברי רבנו, וכן כתב בכסף משנה.

[4] תוכן דבריו: יש לדקדק דדברי רבא הנ״ל צריכים ביאור, דגרסינן לעיל (ברכות כב, א-ב) ״רב נחמן תקן חצבא בת תשעה קבין. כי אתא רב דימי אמר, רבי עקיבא ורבי יהודה גלוסטרא אמרו: לא שנו אלא לחולה לאונסו, אבל לחולה המרגיל ארבעים סאה. אמר רב יוסף: אתבר חצביה דרב נחמן. כי אתא רבין אמר: באושא הוה עובדא בקילעא דרב אושעיא, אתו ושאלו לרב אסי, אמר להו: לא שנו אלא לחולה המרגיל, אבל לחולה לאונסו פטור מכלום. אמר רב יוסף: אצטמיד חצביה דרב נחמן. מכדי כולהו אמוראי ותנאי בדעזרא קמיפלגי, ונחזי עזרא היכי תקן! כו׳ אמר רבא: עזרא תקן טבילה לבריא המרגיל ארבעים סאה. ואתו רבנן והתקינו לבריא לאונסו תשעה קבין. ואתו אמוראי וקא מיפלגי בחולה; מר סבר: חולה המרגיל כבריא המרגיל, וחולה לאונסו כבריא לאונסו; ומר סבר: לבריא המרגיל ארבעים סאה וחולה המרגיל כבריא לאונסו, תשעה קבין, אבל לחולה לאונסו - פטור מכלום. אמר רבא: הלכתא, בריא המרגיל וחולה המרגיל - ארבעים סאה, ובריא לאונסו - תשעה קבין, אבל לחולה לאונסו - פטור מכלום.״ ע״כ. הנה מבואר דבבריא הכל מודים שהמרגיל חייב ארבעים סאה, ולאונסו ט׳ קבין. ונחלקו בחולה, חד סובר שדינו כבריא, בין המרגיל ובין לאונסו, וחד סבר שחולה המרגיל ט׳ קבין, וחולה לאונסו פטור מכלום. ורבא דלא כחד, דבחולה המרגיל פסק שדינו כבריא המרגיל וחייב ארבעים סאה, וחולה לאונסו פטור כאידך מ״ד. ונמצא מזכה שטרא לבי תרי, דבחולה המרגיל פסק כחד, ובחולה לאונסו פסק כאידך.

ומיישב רבינו, דבאמת הוא ספיקא דדינא. לפיכך, בחולה המרגיל, דנחלקו אם חייב טבילה ממש, הוי ספק אם נשאר טמא, והעמד טמא על חזקתו, אפילו שהוא רק ספק דרבנן, כדאיתא בעירובין (לו, א), דאפילו בטומאה דרבנן אמרינן העמד טמא על חזקתו אם יש ספק בטבילה, לפיכך פסק רבא דבחולה המרגיל חייב טבילה. אבל בחולה לאונסו, דהכל מודים שאין חייב טבילה, דגם בבריא לאונסו פטור מטבילה, אבל חייב רק ט׳ קבין, ונחלקו אם חולה לאונסו חייב ט׳ קבין. כיון דלכולי עלמא אין צריך להיטהר בטבילה, הכל מודים שאינו טמא, אלא שנחלקו אם צריך רחיצה בט׳ קבין, והוא ספיקא דרבנן, דט׳ קבין אינו מטהר אלא זה חיוב רחיצה בלבד. וכיון דהוא ספיקא דרבנן, פסק רבא דפטור.

אור שמח

הלכות תפלה פרק ד - ה

ביאור משנה דמקואות

וא״ש[5] בזה דלא הוי היפוך ממשנה דמקואות פ״ג (מ״ד) בע״ק חולה שנפלו עליו ט׳ קבין, כמו שתמהו המחברים, ודו״ק, ולרב דימי קשה אמאי נקיט חולה, הא בבריא ג״כ לאונסו ט׳ קבין, ואולי כר׳ יהודא אתי, דפליג על ר׳ מאיר, ודוק, או לרבותא דאין מצטרפין קאמר והבן.

סיכום: הא דתנן במקואות בעל קרי חולה שנפלו עליו ט׳ קבין, ולרבא אין חולה בט׳ קבין, איירי באונס, דלהלכה כיון שיש מ״ד שפטור מקילין כמותו, לרב דימי י״ל דאיירי אליבא דרבי יהודה, או קמ״ל שאפילו בחולה ארבעה כלים לא מצטרפין.

ההבדל בין צואה למי רגלים

וכן פירשתי הא דאמר הגמרא בדף כ״ה ע״א הלכתא צואה כחרס אסורה ומי רגלים כ״ז שמטפיחין, משום דפליגי אמוראי בתרווייהו, וצואה אסורה מן התורה לקרות קריאת שמע כנגדה, ולכך לחומרא כספיקא דאורייתא, אבל מי רגלים דמן התורה אינו אסור אלא כנגד עמוד ראשון בלבד הוי ספיקא דרבנן ולקולא, וכדאמר ר״י בספיקות לעיל ודו״ק.

סיכום: נחלקו בצואה כחרס אם אסורה, ופסק רבא לחומרא, כיון שהוא ספק תורה, אבל במי רגלים שאינם מטפיחין ורישומן ניכר דנחלקו, פסק רבא לקולא דהוא ספיקא דרבנן.

הלכה טז

ויראה עצמו כאילו עומד לפני השכינה [וכו׳].

נ״ב. סנהדרין דף כ״ב ע״א[6] ולקמן פ״ה הלכה י״א, וקבעו שיפטר כו׳.

הלכה יט

וכשהוא[7] מגיע לישוב ותתקרר דעתו חוזר ומתפלל תפלה כתקנתה.

מתי חוזר להתפלל לאחר שהתפלל תפלה קצרה

קיצר[8] רבינו: ובפירוש המשנה (ברכות פ״ד מ״ד), וכשמגיע לישוב ונשאר זמן שאפשר בו למלאות חסרון התפלה יתפלל אותה כראוי.

---

[5] תוכן דבריו: יש להקשות על רבא מהא דתנן (מקוואות ג, ד) ״בעל קרי החולה שנפלו עליו תשעה קבין מים כו׳ שאובין מכלי אחד, משנים ומשלשה מצטרפין, מארבעה אין מצטרפין״ ע״כ. דלפי רבא אין דין בעל קרי חולה בט׳ קבין, דאם הוא מרגיל חייב ארבעים סאה, ואם לאונסו פטור מכלום. לאור המבואר, אתי שפיר, דתנא דמתני׳ סובר דחולה לאונסו ט׳ קבין, אבל כיון דיש חולקים שחולה לאונסו פטור מכלום, להלכה מקילין. ולרבא אתי שפיר דלא תנן בריא, דאין בריא שמספיק לו ט׳ קבין. אבל לרב דימי, דסובר שחולה המרגיל ארבעים סאה, בהכרח דמתני׳ איירי בחולה לאונסו. אם כן, קשה, מדוע תנן חולה, הא בריא לאונסו נמי ט׳ קבין לרב דימי. ויש לומר, דלהלן (ברכות כב, ב) נחלקו רבי יהודה ותנא קמא, דהוא רבי מאיר, דלרבי יהודה לעולם ארבעים סאה בבריא. יש לומר דמתני׳ רבי יהודה, ורב דימי אמר אליבא דרבי מאיר. עוד יש לומר, דבאמת המשנה היתה יכולה לומר גם בבריא, אלא קמ״ל דאפילו בחולה מארבעה כלים לא מצטרפין.

הלכה טז

[6] פירוש: המקור של הרמב״ם הוא מהגמרא בסנהדרין (כב, א) דגרסינן ״אמר רב חנה בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא: המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו, שנאמר שויתי ה׳ לנגדי תמיד״. ע״כ. ולכן פסק להלן (רמב״ם תפילה ונשיאת כפים ה, יא) ״ולמה נותן שלום לשמאלו תחלה מפני ששמאלו הוא ימין שכנגד פניו כלומר כשהוא עומד לפני המלך נותן שלום לימין המלך ואחר כך לשמאל המלך וקבעו שיפטר מן התפלה כמו שנפטרין מלפני המלך״. עכ״ל.

הלכה יט

[7] ז״ל הרמב״ם (תפילה ונשיאת כפים ד, יט) ״היה מהלך במקום סכנה כגון מקום גדודי חיות ולסטים והגיע זמן תפלה מתפלל ברכה אחת, וזו היא: צרכי עמך ישראל מרובים ודעתם קצרה יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה והטוב בעיניך עשה ברוך אתה יי׳ שומע תפלה, ומתפלל אותה בדרך כשהוא מהלך ואם יכול לעמוד עומד וכשהוא מגיע לישוב ותתקרר דעתו חוזר ומתפלל תפלה כתקנתה תשעה עשר ברכות״ עכ״ל.

[8] תוכן דבריו: כאן סתם הרמב״ם שאם מגיע למקום

דייק, הא אם שהה בדרך עד שעבר זמן התפלה, הגם דבשכח ולא התפלל חוזר ומתפלל (ברכות כו , א), כאן שכבר התפלל תפלה קצרה במקום שהיה אנוס, אינו צריך לחזור ולהתפלל אם כבר עבר זמן התפלה, רק להשלים אינו חוזר ומתפלל, כיון דליכא שכר תפלה בזמנה (שם), וכן משמע דברי (הרמ״ה) [הרמ״א] בסימן ק״י סעיף ג׳, וזה כלל רבינו בלשון כתקנתה, שזה על התפלה בזמנה, כמו שדייק לעיל פ״ג הלכה א׳, מצוה מדבריהם להתפלל אותה בזמנה כמו שתקנו לנו חכמינו כו׳, ודו״ק היטב.

סיכום: אם התפלל תפלה קצרה והגיע למקום ישוב, וכבר עבר זמן התפלה, אינו צריך לחזור ולהתפלל, כיון דליכא שכר תפלה בזמנה.

פרק ה

הלכה ד

ידיו[9] על לבו כפותין הימנית על השמאלית.

הטעם שיד ימין על שמאל

יעוין[10] לקמן בהלכות תפילין פ״ג הי״ב, ויכרך ממנה על אצבעו ג׳ כריכות ויקשור, לכן צריך להיות ידו השמאלית על הלב, כמו שכתב

ישוב חוזר ומתפלל, ומשמע שאפילו עבר זמנה. אבל בפירוש המשנה פירש דהיינו אם לא עבר זמנה, דאע״פ שקיימא לן (ברכות כו, א) שאם שכח להתפלל חוזר ומתפלל לאחר שעבר הזמן, וכל שכן אנוס בדרך, מ״מ כיון דמבואר שם שלאחר זמנה מקבל רק שכר תפלה ולא שכר תפלה בזמנה, והוא כבר התפלל, אפילו שהיא רק תפלה קצרה, אינו חוזר ומתפלל.

וכן משמע ברמ״א (אורח חיים קי, ג), דהמחבר הביא לשון הרמב״ם, ומוסיף עליו הרמ״א: ״ואם לא חזר להתפלל, הוי כאילו שכח להתפלל לגמרי, ונתבאר לעיל סי׳ ק״ח״ (כן משמע בבית יוסף) עכ״ל. ומבאר המשנה ברורה (שם, ס״ק טו): ״להתפלל לגמרי - ר״ל אף דהתפלל התפילה קצרה, כמאן דליתא דמיא לענין עצם מצות תפילה, וחייב להשלימה בתפילה הסמוכה, וכדלעיל בסימן ק״ח, והיינו דוקא אם מה שלא חזר והתפלל היה בשגגה, שלא היה יודע שחייב לחזור ולהתפלל, או מחמת שכחה, או שכלה הזמן בדרך ולא היה יכול להתפלל בבואו לביתו״ עכ״ל. מוכח דדוקא חוזר ומתפלל התפלה שלא השלים, אבל לא חוזר להשלים לאחר זמן את התפלה הקצרה. וכן מבאר המשנה ברורה בס״ק יד, דהא דכתב המחבר שכשבא לביתו מתפלל, היינו אם לא עבר זמנה.

ואל תתמה איך לא כתב הרמב״ם הלכה זו כאן, דבאמת כתבה בקיצור, שכתב ״חוזר ומתפלל תפלה כתקנתה״, ולשון כתקנתה היינו בזמנה, דז״ל רמב״ם (תפילה ונשיאת כפים ג, א): ״תפלת השחר מצותה שיתחיל להתפלל עם הנץ החמה, וזמנה עד סוף שעה רביעית, שהיא שלישית היום, ואם עבר או טעה והתפלל אחר ארבע עד חצות היום יצא ידי חובת תפלה, אבל לא יצא ידי חובת תפלה בזמנה, שכשם שתפלה מצוה מן התורה כך מצוה מדבריהם להתפלל אותה בזמנה, כמו שתקנו לנו חכמים ונביאים״ עכ״ל. מבואר דכתקנתה היינו בזמנה.

פרק ה

הלכה ד

[9] ז״ל הרמב״ם (תפילה ונשיאת כפים ה, ד) ״תקון הגוף כיצד כשהוא עומד בתפלה צריך לכוין את רגליו זו בצד זו ונותן עיניו למטה, כאילו הוא מביט לארץ, ויהיה לבו פנוי למעלה כאילו הוא עומד בשמים ומניח ידיו על לבו כפותין הימנית על השמאלית ועומד כעבד לפני רבו באימה ביראה ופחד ולא יניח ידיו על חלציו״ עכ״ל.

[10] תוכן דבריו: כתב הכסף משנה (שם) המקור לזה שידיו כפותים, וז״ל ״ומניח ידיו כפותין וכו׳. פ״ק דשבת (דף י׳) רבא שרי גלימיה ופכר ידיה ומצלי, אמר כעבדא קמי מאריה. אמר רב אשי חזינא לרב כהנא כי איתא צערא בעלמא שרי גלימיה ופכר ידיה ומצלי, אמר כעבדא קמי מאריה״ עכ״ל. אבל לא הביא מקור שידו הימנית תהיה על השמאלית, ומבאר רבינו על פי מה שכתב הרמב״ם בהלכות תפילין (ג, יב) וז״ל ״ואורך רצועה של יד כדי שתקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר ותמתח רצועה אחת על אצבע אמצעית

אור שמח

הלכות תפלה פרק ד - ה

ריש פ׳ ד׳ שם, תהי׳ התפלה כנגד לבו כו׳, והיו הדברים האלה על לבבך, לכן גם הרצועה תהי׳ על לבו, ועליה הימנית, ופשוט.

סיכום: כיון שיש לכרוך את רצועת התפילין באצבע שביד שמאל, ויש מצוה שתפילין של יד יהיו על לבו, הוא הדין לרצועה. לכן מניח יד שמאל על הלב, ויד ימין עליה.

הלכה יד

ומותר[11] לאדם וכו׳ וליפול וכו׳ במקום אחר.

מנין שיכול להתפלל במקום אחד וליפול במקום אחר

נ״ב. כדאמר (מגילה כב, ב) וליזול לגבי צבורא וליפול על אפיה יעו״ש.

סיכום: איתא במגילה דרב לא נפל על אפיה, כי לפניו היתה רצפה של אבנים, ומקשה הש״ס שילך ליפול במקום הציבור, ששם לא היתה רצפה של אבנים. שמע מינה דיכול ליפול במקום אחר.

ויכרוך ממנה על אצבעו שלש כריכות ויקשור״ עכ״ל. לכן צריך להניח יד שמאל על לבו, דכתב הרמב״ם (תפילין ד, ב) וז״ל ״ושל יד קושר אותה על שמאלו על הקיבורת והוא הבשר התופח שבמרפק שבין פרק הכתף ובין פרק הזרוע, שנמצא כשהוא מדבק מרפקו לצלעיו תהיה תפלה כנגד לבו ונמצא מקיים והיו הדברים האלה על לבבך״ עכ״ל. וכמו שהתפלה צריכה להיות על לבו גם הרצועה צריכה להיות על לבו ועליה הימינית.

הלכה יד

[11] ז״ל הרמב״ם (תפילה ונשיאת כפים ה, יד) ״ומותר לאדם להתפלל במקום זה וליפול על פניו במקום אחר״ עכ״ל. ולא הביאו המפרשים מקור לזה. ומבאר רבינו מהא דאיתא במגילה (כב, ב) וז״ל: ״גופא, רב איקלע לבבל בתענית צבור. קם קרא בספרא, פתח - בריך, חתם - ולא בריך. נפול כולי עלמא אאנפייהו - ורב לא נפל על אנפיה. מאי טעמא רב לא נפיל על אפיה? - רצפה של אבנים היתה כו׳ אי הכי מאי איריא רב? אפילו כולהו נמי? - קמיה דרב הואי. - וליזיל לגבי ציבורא, ולינפול על אפיה? - לא בעי למיטרח ציבורא״ ע״כ. מבואר בפירוש שיכול להתפלל במקום אחר וליפול במקום אחר.